

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ І МІСТОБУДУВАННЯ

КИЇВ
НДІТІАМ
2002

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ АРХІТЕКТУРИ І МІСТОБУДУВАННЯ: Збірник наукових праць Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування / Редкол.: М. М. Дьомін (голова), А. П. Мардер (заступник голови), А. О. Пучков (вчений секретар) та ін. – Вип. 5. На честь Олени Марківни Годованюк. – К.: НДІТІАМ, 2002. – 436 с.: іл. (укр. та рос. мовами)

ББК 72.01; 711.1

***Затверджено до друку Вченою радою
Державного науково-дослідного інституту
теорії та історії архітектури і містобудування***

Збірник затверджений постановою президії ВАК України від 10 листопада 1999 р. № 3-05/11 як фахове видання з архітектури, в якому можуть публікуватись результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора та кандидата наук (Бюлетень Вищої атестаційної комісії України. – 1999. – № 6. – С. 57)

Відповідальний за випуск канд. архітектури, доц. А. О. Пучков

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ТА АДАПТАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ ТА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З УРАХУВАННЯМ ПОТРЕБ ІНВАЛІДІВ

Люди з обмеженими фізичними можливостями, як і решта населення, потребують забезпечення доступності всіх сфер суспільного життя: освіти, охорони здоров'я, праці, відпочинку, спорту тощо. Недоступність для інвалідів будь-якої з визначених сфер призводить до порушення процесу як їх особистої реабілітації, так і інтеграції у суспільство. Натомість успішність цього процесу передбачає необхідність адаптації до потреб інвалідів кожного конкретного об'єкта, призначеного для того чи іншого закладу громадського обслуговування, шляхом проведення спеціальних заходів щодо пристосування найбільш важливих функціонально-типологічних вузлів. В усіх архітектурних об'єктах існує спільна група таких вузлів: вхідні зони, горизонтальні та вертикальні комунікації, санітарні вузли. При цьому кожна типологічна група громадських об'єктів має певні функціонально-розпланувальні особливості. Для кожного об'єкту мають бути визначені специфічні функціонально-типологічні вузли, адаптація яких разом із спільною групою забезпечить доступність відповідного закладу для маломобільних людей.

Доступність будівлі в цілому, перш за все, передбачає проведення спеціальних заходів щодо адаптації до потреб інвалідів вхідної групи (підходів, під'їздів, ганку, тамбуру, вестибюлю тощо). Кожний громадський заклад як архітектурний об'єкт є комплексом основних, допоміжних, обслуговуючих та комунікаційних приміщень, кількість, розпланувальні рішення, параметри та розміщення яких обумовлені багатьма факторами, головним з яких є призначення або визначальна функція об'єкту. Незалежно від типу закладу або підприємства принаймні ті приміщення, де відбувається обслуговування відвідувачів, мають бути доступними для людей з обмеженими фізичними можливостями. Важливими елементами внутрішньої структури будівель громадських закладів є санітарні приміщення, тому в кожному об'єкті слід влаштовувати, як мінімум, один пристосований до потреб інвалідів туалет. Доступність громадського об'єкту не може бути забезпечена без відповідної організації шляхів горизонтальних і вертикальних комунікацій, що передбачає наявність достатньої площі для пересування та маневрування на інвалідному візку. З огляду на необхідність забезпечення доступності для інвалідів громадських закладів, зокрема виховних та навчальних, важливого значення набувають питання, пов'язані з організацією безпечної евакуації людей із відповідних будівель. В екстремальних умовах, коли вимушена евакуація може супроводжуватись панікою у зв'язку із раптовою небезпекою, наявність у людському потоці осіб з обмеженими фізичними можливостями (навіть одного інваліда на візку) може призвести до значних ускладнень. Це обумовлює необхідність проведення спеціальних заходів, зокрема облаштування та візуального відображення всіх комунікаційних шляхів з урахуванням специфічних потреб маломобільних людей.

Проблема доступності для людей з обмеженими фізичними можливостями громадських закладів, у тому числі, виховних та навчальних потребує не тільки вирішення архітектурно-розпланувальних та технологічних питань, але й тісно пов'язана із соціальними та організаційними аспектами щодо функціонування кожного конкретного типу закладів. Виховні та навчальні заклади, а саме дитячі садки, школи, професійно-технічні училища, інститути тощо розраховані на одночасне тривале перебування значної кількості людей, тому впровадження спеціальних заходів щодо відповідного до потреб інвалідів їх облаштування стосується як будівель в цілому, так і окремих приміщень. Слід зазначити, що впровадження при проектуванні та зведенні громадських будівель принципу "гнучкості" розпланувальних рішень, який забезпечує необхідну трансформацію та універсальне використання приміщень, може суттєво полегшити завдання забезпечення доступності таких будівель для інвалідів. Цей принцип передбачає врахування всіх необхідних і можливих варіантів використання громадських об'єктів, зокрема, будівель виховних та навчальних закладів шляхом різних комбінацій приміщень: об'єднання їх або відокремлення; зміни призначення за допомогою трансформації або заміни обладнання тощо.

Для дітей-інвалідів, що потребують виховання та навчання, а також для дорослих людей з обмеженими фізичними можливостями, які можуть і бажають отримати освіту, дуже важливими є сучасні зміни традиційних підходів до системи навчання, методики її формування, типів навчальних закладів та їх розміщення. Основою цих змін є орієнтація на виявлення й розвиток індивідуальних здібностей кожного члена суспільства. На відміну від усередненого підходу до оцінки містобудівної ситуації, уніфікації груп населення за рівнем потреб і типізації на цій основі учбових закладів, з'явилися нові тенденції, що на сучасному рівні розвитку науково-технічної сфери обумовлюють відповідні потреби в освіті. Так в роботах І. Г. Воробйова¹ пропонується система учбово-виховних закладів, яка відповідає вимогам виховання та навчання інвалідів. Вона базується на наступних принципах:

- взаємовідношення, тобто орієнтація не на вузьку типологію кожного з видів учбово-виховних закладів (дошкільного, загальноосвітньої школи, професійно-технічної освіти тощо), а на їх функціональний та організаційний взаємозв'язок;
- відкритість, тобто інтеграція із закладами, які здійснюють інші види громадського обслуговування, виробництвом, житлом;
- мобільність, тобто функціональна гнучкість у часі, адаптація до змін соціальних потреб;
- індивідуальність, тобто перехід на типи закладів, які відповідають потребам різних груп населення та дозволяють максимально розкрити та розвинути індивідуальні здібності особистості.

Традиційною для України, як і для інших пострадянських країн, є система ізольованого виховання та навчання дітей-інвалідів у спеціалізованих дитячих дошкільних закладах, спеціальних школах та будинках-інтернатах. При цьому встановлено, що навіть шестимісячне перебування маленької дитини в умовах позбавлення мате-

¹ Воробьев И. Г. Концептуальные направления совершенствования сети и типов учебно-воспитательных зданий в условиях перехода к рыночной экономике // Перспективные направления проектирования жилых и общественных зданий: Сб. науч. тр. КиевЗНИИЭП. – К., 1995. – С. 41–48.

ринської опіки призводить до значного уповільнення її фізичного та розумового розвитку. Тому дітей з обмеженою рухомістю та іншими вадами розвитку слід направляти до закладів постійного перебування тільки у виключних випадках, коли фізичний стан дитини не дозволяє здійснювати її виховання або навчання у масових дошкільних та шкільних закладах.

При новому будівництві дитячих дошкільних закладів та загальноосвітніх шкіл необхідно впроваджувати архітектурно-розпланувальні рішення, які передбачають їх повну доступність як для дітей-інвалідів, так і працівників з обмеженими фізичними можливостями. Адаптація до потреб інвалідів існуючих виховних та навчальних закладів має здійснюватись на основі соціально-демографічних розрахунків шляхом визначення в їх загальній системі необхідної кількості базових об'єктів для їх подальшого пристосування. Забезпечення доступності зазначених закладів для дітей-інвалідів потребує врахування таких специфічних вимог, як відповідне облаштування та обладнання окремих приміщень, організація виховного та навчального процесу з урахуванням особливостей цих дітей тощо.

Професійне навчання людей з обмеженими фізичними можливостями – окрема галузь соціально-гуманітарної діяльності, до якої входить як навчання молоді, що набуває першу професію (інваліди з дитинства), так і підготовка та перепідготовка дорослих інвалідів. Потреба в професійно-технічній, середній спеціальній та вищій освіті серед людей з обмеженими фізичними можливостями, особливо інвалідів з ушкодженням опорно-рухового апарату, досить велика. Це можна пояснити зокрема значним підвищенням рівня автоматизації та комп'ютеризації всіх сфер сучасної трудової діяльності.

За результатами статистичних досліджень, проведених у Росії², за умов створення безперешкодного середовища серед молодих людей, які щорічно вступають до середніх і вищих навчальних закладів, до 2,7% можуть становити інваліди, в тому числі люди з ушкодженнями опорно-рухового апарату – 0,17%. Багато молодих інвалідів із різними вадами здоров'я, зокрема з обмеженими фізичними можливостями, намагаються потрапити у звичайні учбові заклади. Між тим, як вже було зазначено, архітектурно-розпланувальні рішення відповідних будівель не забезпечують можливості навчання людей із втратою опорно-рухової активності та інших категорій інвалідів. Таким людям у кращому разі пропонується заочна форма навчання без доступу до бібліотек, аудиторій, лабораторій, що обумовлює недостатню фахову підготовку. В той же час при набутті повноцінної освіти більшість інвалідів могли б самостійно вирішувати проблему власного працевлаштування та життєзабезпечення.

Специфічною вимогою щодо забезпечення можливості набуття інвалідами професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти є необхідність створення разом із учбово-виховним ще і спеціального реабілітаційного середовища, бажано у тих саме учбових закладах, де набувається професійна освіта чи кваліфікація. При цьому слід враховувати, що раціонально працевлаштувати людей з ушкодженнями опорно-рухового апарату дозволяють 56 спеціальностей, тобто 18% від загального переліку. Особам з дефектами зору рекомендовано 14 спеціальностей, що складає 4,6% від загального переліку. Для людей з дефектами слуху перелік фахів є значно

² Степанов В. К. Специализированные учебно-лечебные центры. – М., 1987.

ширшим і складає майже 40% від їх загальної кількості. Умови для навчання зазначених груп доцільно забезпечувати в учбових закладах, пов'язаних із легкою, харчовою, металообробною, деревообробною галузями промисловості, а також у педагогічних, політехнічних, економічних та культурно-мистецьких середніх та вищих навчальних закладах³. Створення відповідних умов для отримання інвалідами професійно-технічної, середньої спеціальної та вищої освіти потребує проведення наукових досліджень щодо вибору у загальній системі базових навчальних закладів. Це має сприяти раціональній організації навчального процесу для людей з обмеженими фізичними можливостями.

Адаптація до потреб маломобільних груп дошкільних і навчальних закладів потребує перегляду основних принципів нормування та проектування. Відповідно це вимагає, крім урахування вище зазначених спільних вимог, формування спеціально обладнаного учбово-реабілітаційного середовища із раціональним розміщенням навчальних місць для інвалідів.

Головною ознакою об'ємно-розпланувальної структури будівель дошкільних дитячих закладів є характер взаємозв'язку між трьома типологічними блоками, а саме – дитячими групами, спільними для всіх груп приміщеннями та приміщеннями адміністративно-господарського призначення. Доступність дітей-інвалідів має бути забезпечена до всіх приміщень крім господарської групи. До спільної для всіх громадських об'єктів групи функціонально-типологічних вузлів у будівлях дошкільних дитячих закладів додаються зони для занять, зони глядацьких місць, обідні зони.

Будівлі навчальних закладів, як правило, включають наступні групи приміщень: учбові, учбово-виробничі, учбово-спортивні, культурно-масового призначення, адміністративно-службові, загально-побутового та господарського призначення. Усі приміщення навчальних закладів мають бути доступними для осіб з обмеженою рухомістю, які можуть бути як учнями або студентами, так і викладачами або працівниками.

Основними функціонально-типологічними вузлами, які потребують проведення спеціальних заходів з адаптації до потреб інвалідів, крім спільної для всіх громадських об'єктів групи, у будівлях навчальних закладів є зони для занять, зони глядацьких місць, обідні зони, зони обслуговування, робочі зони.

Важливим аспектом забезпечення доступності сфери виховання та навчання є визначення оптимальної кількості дошкільників, учнів або студентів-інвалідів у групі, класі, на факультеті тощо, яка дозволяє враховувати психологічні особливості взаємної адаптації інвалідів та колективу, а також максимально зберігати типологічну структуру будівлі та параметри основних груп приміщень.

Надійшла до редколегії 27.12.2002

³ Дядюк В. И. Вузы и инвалиды // Архитектура и инвалиды: Сб. ст. и информ. м-лов. – М., 1992.